

491.82
N241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
OCT 27 1966

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1963.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, За чување акценатског система књижевног језика	1—10.
2) М. Павловић, Структура семантичке мултиваленције	11—17.
3) Св. Марковић, Нека запажања о речнику у нашем новом правопису	18—47.
4) Б. Милановић, Употреба збирних бројева са именицама у множини	48—56.
5) А. Пецо, О неким „икавизмима“ ијекавског изговора	57—63.
6) Даринка Гортан-Премк, Синтагме с предлогом <i>до</i> с обзиром на својства предлога уопште	64—80.
7) Славко Вукомановић, О једној употреби предлога <i>на</i>	81—94.
8) Берислав М. Николић, Акцент изведених именица у српскохрватском језику (наставак)	95—114.
9) Језичке поуке	115—127.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

УПОТРЕБА ЗБИРНИХ БРОЈЕВА СА ИМЕНИЦАМА У МНОЖИНИ

У књизи V овога часописа (предратна серија, 1937) дата је, на страни 183, једна „језичка поука“ у којој се употреба збирног броја *џроје* у вези са именицом *малишан* („... *џроје* јадних *малишана*“) сматра као неисправна, неправилна и поред тога што је писац наведене реченице, како се тврди, мислио при том на два дечака и једну девојчицу. А неправилна је јер се збирни бројеви „не могу употребљавати“ „уз множински облик именица“, макар се ту подразумевали и разни родови. Затим тамо стоји како је писац могао рећи, овако или онако, „али никако не: троје малишана“. А у књизи I (1933, стр. 31) такође као „језичка поука“ послужила је реченица у којој је употребљен број *двоје* са именицом *џас* („... *двоје џаса* са младима“). И ту се каже да *двоје* „није добро употребљено“ и да „се мора употребити обичан број *два*“ јер именица *џас* има и једнину.

Овде ће бити речи о таквој употреби збирних бројева у књижевном језику, тј. о њиховој употреби с именицама које су у множинском облику.

О томе у граматицама има ово. Д а н и ч и ћ у *Облицима српскога језика* наводи за употребу „бројева средњег рода“ и пример *џроје џилића*, који се налази и код М а р е т и ћ а, у *Граматици и стилистици* међу примерима за употребу тих бројева уз именице „које су у синг. средњег рода и значе што живо“. Л е с к и н (*Leskien*) је, у својој *граматици на немачком језику*, то ближе и друкчије одредио: збирни бројеви употребљавају се и уз деминутивне именице на *-ић-* које се узимају место „нормалне“ множинне деминутива на *-е*, *-џа*, и навео је исти пример (*двоје, џроје, чејворо џилића*). Још више о томе има код Ж. С т е ф а -

н о в и ћ а. Он за те бројеве вели да иду и уз именице с основом на *-ац-* и *-ић-* које значе нешто мало, младо и које „заменују“ именице с основом на *-еи-* у множини, а примери су: *двоје јагањаца*, *шроје иилића*, *чеишоро мачића*¹.

Треба истаћи да употреба збирних бројева уз ове именице није условљена различитошћу рода младих живих бића која се њима казују. Као код збирних именица (*шроје деце*, *еишоро иилади* и сл.), тако се и овде „не гледа“ на род. Јер именички облици *иилићи*, *јагањци* и сл., иако су у мушком роду, „вреде“ као множина за именице *ииле*, *јагње* и сл. које имају средњи, неутрални род. Примери за употребу збирних бројева с именицама типа *иилићи* и *јагањци* могу се наћи у књижевном језику, уколико је њихова употреба стварно распрострањена место именица на *-ад* (*иилад*, *јагњад* и сл.). Ја ћу навести за то само ова два-три примера:

- Али, место музике дотрчаше међу нас *шроје леиш јарића*... (Љ. П. Н е н а д о в и ћ, Писма из Немачке, СКЗ, 121);
- Учитељ Тима је заклао *еишоро јагањаца* (Дела Ђ у р е Ј а к ш и ћ а књ. III, Земун 1911, 379); — Мечка, која се, била одвојила од *шроје мечића*... (П о л и т и к а од 11. нов. 1962, 11).

За нас су на овом месту више од интереса други случајеви именица у множини, када оне нису у односу као именице *иилићи*: *ииле*, *јагањци*: *јагње* и сл. Граматике нам, све у свему, дају врло мало материјала о томе. И у онима од њих где тога има наилазимо скоро свуда на примере с множинским обликом генитива именице *коњ*. Али се писци граматика не слажу каткад у томе шта ту улази у обележје разлике. Најчешће је то род. На пример, за Д а н и ч и ћ а је *двоје коња* онда „кад је једно мушко, друго женско“. Код Л е с к и н а међутим *осморо коња* је осам коња различите расе, тј. пасмине; за Ј. Ф л о р ш и ц а то су „осам коња различите доби и врсте“, док А. Б е л и ћ под *осморо коња* подразумева „и коње и ждребад“ заједно. А М. С т е в а н о в и ћ у Граматици за средње школе каже да збирни бројеви показују тачан број младих живих бића или бића различног рода, па поред: *двоје* младунчади, *еишоро* деце, *еишоро* пилади наводи и *чеишоро* коња,

¹ У Рјечнику загребачке Академије за употребу броја *двоје* један пример је са *двоје шелаца* „јер се *шеоци* схвата као множина према средњему *шеле*“; ту се затим наводи и *двоје ждријебаца*, *двоје иилића*.

десеторо говеди... (стр. 95. III издања наведене књиге). Из изложеног излази да би тек све то, и род, и врста, и раса или пасмина, и доба старости и сл. — било потпуно одређивање везе збирног броја и именице. А кад писац такву везу употреби, нпр. Мој ђед је имао *й шоро коња* (Ћ а м и л С и ј а р и ћ, Бихорци, Сарајево 1956, 61), ми морамо претпоставити да постоји бар једна од тих и сличних могућних разлика.

Поред примера за употребу збирних бројева уз ову именицу (коњи) у неким граматицама су и примери с именицом средњег рода *говед* (С т. Н о в а к о в и ћ: Домаћин му поклон *йешоро гсведа* — из нар. прип.; Б р а б е ц - Х р а с т е - Ж и в к о в и ћ: *й роје говеда*, и др.). Тај се облик, према Рјечнику ЈАЗУ, „схваћа“ као множина за *говече* јер се реч *говедо* ретко чује. Зато уз њега „могу бити колективни бројеви“. А В у к је у Српском рјечнику реч *говед* дао посебно, одвојено од *говедо*, и ознаци за род и број plur. додао је, у загради, и coll., што би значило да ју је он осећао и као колективну, збирну именицу. У ствари, она је пореклом таква у генитиву, који наводи М. С т е в а н о в и ћ: *десеторо говеди* — од збирне именице женског рода *говед*, за коју каже да се с тим обликом „није сачувала“, што се види и из Б р о з - И в е к о в и ћ е в о г речника (s. v. *гдвѣд*). Тај генитив, са завршетком *-и*, према обележавању проф. С т е в а н о в и ћ а, има множински облик: код *гдвѣдѣ* (ГраMATика српскохрватског језика, 1957, 123), и тако се узима напореда с генитивом именице *гдвѣда* (код *гдвѣдѣ*). А све оно што је речено о значењу претходне именице кад је са збирним бројем треба да важи и за ову именицу. Уосталом, поменути граматицари је тако и наводе: Н о в а к о в и ћ — као пример „за живе ствари различитог рода и старости“, Б р а б е ц - Х р а с т е - Ж и в к о в и ћ — „за животиње различне доби и врсте“, М. С т е в а н о в и ћ — „за бића различног рода“.

Међутим, испитивачи народних говора који примерима потврђују употребу збирних бројева с именицом *говед* нигде не кажу да је та употреба и било чиме условљена. Тако Б. М и л е т и ћ за црмнички говор даје два таква примера (један је: Да чува *двоје-шроје говеди*) — без икаквог ближег одређивања². А М. С т е в а н о в и ћ за слагање предиката са збирним бројевима у источноцрногорском дијалекту наводи и пример: Ваше *йешнь*³-

² Б. Милетић, Црмнички говор — СДЗб, књ. IX, 595.

стиоро говеди могу да попију више... Затим има да се у тим говорима употреба збирних бројева раширила на све заједничке именице средњег рода место простих бројева³. У говору крушевачког краја нема речи *говедо*, сем у вези с основним бројевима (*два, њри, четњри ... говедњи*), нити има речи *говече*. Од именице *говед*a генитив је само с обликом на *-и*; на пример: једва смо изрњнњли *њрњ(j)e говедњи*; а уз веће бројеве: лњни смо имњли *њњњ говедњи*, јер у овом говору нема збирних бројева на *-оро* (тако је и у Левчу: *седам-осам гњведи* и *коња*). Овде је, дакле, именица *говед*a постала *plurale tantum*. У наведеним примерима казује се увек само тачан број грла, при чему мора бити највише одраслих или само одраслих, без обзира којега су рода; *њрњ(j)e говедњи* каже се и кад су то све к р а в е.

Овде се може видети и колико је распрострањен облик генитива на *-и*: *гњведи* и *гњведњи* (као *чњљњди*), који се употребљава, не само у говорима него и у књижевном језику, с бројевима и са количинским прилозима, или, како вели Р е ш е т а р, после одређених или неодређених бројева. Тај облик, као што нам је познато, упућује на збирну именицу *гњвњд*, *гњвњди* ж. р. М. Р е ш е т а р ју је чуо у Варешу (чњвњ *гњвњд*)⁴, а С т ј. И в ш и ћ у Канижи, на подручју посавског говора (*гњвњд* црка)⁵. Али то су њени последњи трагови. Ова реч, на сугласник и као збирна именица која није изведена наставком као остале именице те врсте, није се могла одржати, и нашла се у системи множинских падежних облика именице *говед*a напоредо са генитивом *гњвњдњ*. Како се место речи *говедо*, која је, као што је већ истакнуто, врло ретка, употребљава од ње изведена реч *говече* — а ни она није свуда у употреби — то се именица *говед*a, и поред свог множинског облика, могла у извесној мери осетити као да је збирна, уз коју онда пристају и такви бројеви, при чему се обележава сама врста, а различитост у роду није уопште обавезна. Може се рећи да је тако у говорима.

За посавски говор И в ш и ћ износи и особину да се с именицом *коњ* у множини често употребљавају, поред основних бројева (*њри коња, њњњ коња*), и збирни бројеви: *двоје, њроје*,

³ М. Стњвановић: Источнопрњгорски дијалекат — ЈФ књ. XIII, 114, 115.

⁴ М. Rešetar, Der štokavische Dialekt, 170.

⁵ Stj. Ivšić, Današnji posavski govor — Rad knj. 197, 10, 110.

четворо, петоро коња. А исто тако је обично и двоје (*шроје*) свињ (*a*) (стр. 115). Само то. Значи да и овде при употреби збирних бројева с овим именичким речима бића која оне обележавају не морају бити искључиво различитог рода. А, као што смо видели, за књижевни језик граматичари то постављају као основни услов. Нема сумње да је таква употреба збирних бројева с именицама које означавају називе животиња као носиоце својих врста постављена према њиховој употреби за лица, што је уосталом природно: овим бројевима обухваћене су обе те категорије (лица и животиње) и кад су изражене збирним бројевима (*шроје деце, петоро чељади — четворо йилади, седморо йрасади*).

Од именичких речи за лица у граматицама које сам за ово питање прегледао налазе се такође само две. То су: *младенци и људи*. За прву је пример: Да пробуди двоје *младенаца* (код Ј. Лукића и М. Дивковића). Та реч значи: „младожења и млада заједно“, *sponsus et sponsa*; дакле, два су лица — једно мушкога, а друго женскога рода. Она се одавно употребљава у том облику, у множини, и само у том значењу, и као да је тиме постала *plurale tantum*. Ипак, ако се хоће више истаћи основна бројна вредност онога што значи, уз њу може и мора стајати једино збирни број *двоје, обоје* као израз стварне неопходности. Јер бројни придев *двоји, обоји* и та именица, *двоји (обоји) младенци*, има друго значење — два пара младенаца, одн. и један и други пар младенаца.

Интересантнија је употреба збирних бројева уз другу именицу, уз именицу *људи*. Налазимо је забележену код А. Лескина и Ј. Флоршица. У Лескиновој граматици *петоро људи* значи да су на броју „људи и жене“, или „људи и деца“ или „људи, жене и деца“. Тако исто у Флоршицовој — *двоје људи*, у примеру *Двоје људи* на земљу падне, може да значи да је реч о двама лицима од којих је „једно мушко, друго женско“, или су то „човек и дете“. И једно и друго нам показује да међу лицима на која се број односи мора бити бар једно одрасло лице мушкога рода као „представник“ значења употребљене именице (*човек*); остала су лица или женскога рода, такође одрасла, или су то мала и млада људска бића чији род ни овде није од значаја. И израз „помешани родови“, који је у сличним случајевима уобичајен, треба разумети у овом смислу.

То је све што о овоме има у многим нашим познатим грама-
 тикама. Као да су у питању остаци такве употребе збирних бројева,
 која се тако још гдегде нађе забележена. А у ствари она није везана
 само за поменуте именице (*коњ, говеда, младенци, људи*). Тако,
 поред именице *младенци* има и других именичких речи које својим
 множинским обликом обично и најчешће значе два лица, једно
 — мушког, а друго — женског рода; на пример: *родитељи* („отац и
 мати“), *вереници* („двоје верених“), *сујружници* („муж и жена“,
 „супруг и супруга“ као брачни пар) и др. И уз њих, кад треба
 употребити и број, такође се обавезно употребљава збирни број
двоје (обоје) (нпр. „двоје младих имућних *сујружника*“ — Илус-
 трована П о л и т и к а од 12. II 1963). Затим, има доста велики
 број именица које једним истим својим обликом могу подједнако
 да означавају како лице мушког рода, тако и женско лице; на
 пример: *ђак, љућник, борац, жетелац, руководилац, њисац, њосланик,*
говорник, гледалац, завереник, референт, судија, (разредни) *ста-*
ршина, и многе друге. Кад су те и сличне речи у множини, често
 се дешава да се својим значењем истовремено односе на лица и
 једнога и другог рода. Истина, уобичајено је да и тада уз њих
 долазе основни бројеви; на пример: *осам ђака* имају одличан успех,
 пензионисано је *двадесет судија*, „У судару је повређено *двадесет*
и њед љућника“ и сл. Али, разуме се, то није правило. Зато је
 потребно указати на примере употребе збирних бројева у таквој
 прилици, ма колико ти примери били ретки. Ја имам ов :

— *Четиоро љућника* који су се налазили у колима тешко
 су повређени (П о л и т и к а од 6. окт. 1962; али: У колима
 су била *четири њргозачка љућника* — у истом напису); —
 Воде борбу да спасу још *двоје живих љућника* (П о л и т и к а
 од 6. нов. 1962); — Посетили смо *четиоро* повређених
љућника (исто); — С њим је требало да крену мајка и *џроје*
рођака (П о л и т и к а од 26. нов. 1960); — Та собица и то
двоје студенаца. Њихов брак. (С т у д е н т од 27. XI 1962);
 — Предстоји и прекид радног односа између болнице и
џроје најадача, Блажа Дупана и његових кћери Марте и
 Ружице (П о л и т и к а од 23. јула 1963, 8); — Призоре
 који су се одиграли између *двоје људи*, без сведока, он
 је знао да исприча до невероватних појединости (И в о
 А н д р и ћ, Проклета авлија, Нови Сад 1954, 39); —

џроје савезника [= Марија, Вијорика и Ариз] (А н д р а Г а в р и л о в и ћ, Деспотова властела, Београд 1896, 257); — А зашто је Данте здружио у паклу двоје љубавника? (Владан Десница, Летопис МС, септ. 1953, 179; љубавници су Франческа и Паоло); — Пас Сента је пробудивши прво родитеље, а затим двоје деце и дечака који помаже крчмару, спасао од сигурне смрти *џешоро људи* (П о л и т и к а од 3. марта 1963); — Прошлог марта... погинуло је у сличној несрећи *десешоро људи* (исто, 4. марта 1963); — На конференцији је обављен пријем *џешоро* нових чланова у Савез комуниста. Од нових чланова *џроје* су омладинци (П о б е д а, Крушевац, 22. феб. 1963); — *осморо сјорџисџа* (Радио - емисија од 16. јан. 1963); — *Чешворо* младих „Мексиканаца“ [= млади певачи из Скопља — три младића и једна девојка] (Радио-дневник 27. јан. 1963).

Наравно, овамо не могу ићи слични примери у којима збирни бројеви нису на свом месту. Тако је морао изостати пример: *Пешоро људи*, потпуно обучених, са натученим шубарама на уши и на очи, лежали су мртви, смрзнуте (М и х а и л о П е т р о в и ћ, Кроз поларну област, СКЗ, 191), — јер се према целом тексту може као сигурно узети да су сви ти који су страдали били људи, а не људи и жене (или деца). Док за призоре *двоје људи*, у наведеном примеру, који се одигравају „без сведока“, ја сам претпоставио да то могу бити само призори човека и жене. Јер иначе Андрић за одрасла мушка лица свуда правилно употребљава бројну именицу (нпр. у истом делу: *двојица Бугара, двојица џрговаца, обојица зайвореника, ова двојица* и сл.).

Сад о именици *малишан* у вези са употребом збирних бројева. Та реч, која је изведена од придева *мали*, значи „дете мушко“. Према томе, кад је у множини, очекивали бисмо исто значење само у множинском броју („деца мушка“). Међутим, ми смо видели да се у реченици која је била предмет „поуке“ њоме означавају деца различитог природног рода, тј. мушка и женска. То значење, које ја никако не осећам и држим да није нимало обично, она свакако има и у овим реченицама: Упућена ћеди ранијег узраста, безбројним *малишанима*, на прагу живота, та поезија говори гласом повјерења и наде; и: Детињство сам провео играјући се са осталом сеоском децом по сеоским улицама, на којима смо ми, *малишани*,

задивљено зурили ретким пролазницима у лице. Играли смо одвојено. Посебно дечаци, а посебно девојчице. Имамо ли на уму такве случајеве, када именички облик *малишани* значи множину мушке и женске деце, онда се, према ономе што је показано, употреби збирног броја на том месту не би могло ништа приговорити. Па чак и кад би се именицом *малишан* у множини означавала деца која су само мушкога рода, употреба збирног броја уз њу донекле би се дала разумети. Јер представа о *малишанима* на које се у одређеном тренутку мисли увек изазива и представу о деци уопште, тако да не би било ништа нарочито ако би се збирни број, који се обавезно употребљава уз збирну именицу *деца*, нашао и уз именицу *малишани* без обзира што се таквим њеним обликом обележавају лица само једнога рода, мушкога. У књизи за децу *Како они живе* (Београд, 1935) *Д е с а н к а М а к с и м о в и ћ* је на једном месту написала: Уз скут јој се тискало и *троје мале деце* (стр. 58), а затим, у истој причи: *Малишани...* уплашено су посматрали сестру (стр. 61). Ти малишани су *троје мале деце* [мушке]. Истина, нема ниједанпут „*троје малишана*“, али и кад би то било, чини ми се да не би много падало у очи. И на тој основи збирни број би можда био такође правилно употребљен.

Неколико речи о употреби збирног броја *двоје* с генитивом множинне именице *йас*. У загребачком историјском речнику s. v. *двоје* том броју се приписује и значење „пар“, „кад се схвата као да од једнога и другога постаје нешто једно“. Неки се примери могу тако схватити („*имамо двоје нога*“, „*имају двоје рука*“, „Једнијем породом *двоје синова йородила*“, „*води двоје коња*“), али тешко кад су то „*двоје кључа*“, „*двоје књига*“, па и „*двоје йаса*“, што је наведено као први пример. Међутим, таква употреба овога броја није призната у савременом књижевном језику у коме на том месту треба употребљавати *два* одн. *две*. А што се тиче реченице која је узета за „поуку“, „*двоје йаса*“ у њој не мора да буде потпуно адекватно са „два пса“. Ко ће тврдити да писац није имао на уму баш таква два разнородна бића? На то као да упућује суседна реч („с младима“). Или овај пример, врло интересантан: *Газда Петар обећа му дати двоје свиња, једну кравицу и две овце* (Ј. М. В е с е л и н о в и ћ, *Слике из сеоског живота I*, СКЗ, 184). Ако се „*двоје свиња*“ односи на два та бића која се разликују по роду или је једно од њих мало, младо, а „*две овце*“ ако значи да су бића

истога рода, тј. женскога, или се узимају само као представници врсте, при чему се род „занемарује“, онда је разлика у употреби броја (*двоје* — *две*) с овим именицама оправдана.

Да све ово сведем. Уз именице у множини збирни бројеви не долазе само да означе колико чега, лица или животиња, има у збиру, колико их је тачно на броју, већ се њима, поред тога, казује да та бића нису сва истога рода или да су различног доба старости, „разног века“ (младунчад и одрасли), а код животиња је могућно и обележавање разлике у самој њиховој врсти и сл. У томе је особеност тих речи према основним бројевима. И као што се збирни бројеви употребљавају уз генитив множине личних заменица „које се тичу и мушких и женских лица“, тако се они употребљавају и с именицама које једним својим обликом, такође у множини и у генитиву, значе, одн. могу да значе бића дотичне биолошке врсте различна по извесном обележју. Кад нам је, при употреби броја с таквим именичким речима, стало да искажемо то, онда тај број по облику мора бити збирни; на пример, синтагмом *шроје љушника* више је одређен значењски садржај њеног зависног члана (именице *љушници*) неголи синтагмом *шри љушника* или *шројица љушника*. У томе је нужност овакве употребе збирних бројева као језичког средства.

Б. Милановић